

Audiovisuaalarhiivid ja õigusküsimused

Robert Egeter-van Kuyk

Hollandi Audiovisuaalarhiivi direktori vanemnõunik,
Hollandi Kuningliku Arhivaaride Assotsiatsiooni
Audiovisuaalarhiivide Komitee esimees

(Albus Tuna 4/2001)

AUTORIÕIGUSED JA VIRTUAALDOKUMENDID

Autoriõiguste seadustik määratleb füüsilise objekti – raamatu või artikli, kunsteose või teadustöö, filmi-, video- või helitoote – kaitse. Selliste objektide täht-täheline ja juriidiline terviklikkus peavad olema kaitstud nii üldküsimustes kui ka detailides. Kui keerukad need küsimused ka poleks, ja kuigi pahatihti on probleemiks selle kindlakstegemine, et autoriõigustega kaitstud dokumendi ei ole ebaseaduslikult kasutatud, on see dokument meie ees vähemalt nii-öelda *olemas*.

Virtuaaldokumendid

Sootuks teistsugune on olukord siis, kui puudub füüsiline dokument, mida kaitsta, vaid on olemas ainult virtuaalne. Virtuaaldokumendid võivad olla salvestatud *offline*’is CD-ROMile või CD-le või säilida *online*-andmebaasis. Nad võivad olla pidevalt kättesaadavad, s.t. leitavad “elektroonilisel kiirteel” ja neid võib arvutiekraanile manada iga vastavat õigust omav isik. Ringhäälingus on nn. lindita toodang muutunud tõsiasjaks juba paljudes suuremates organisatsioonides. Audiovisuaaldokumendid, mida toodab (ja mille õigusi omab) organisatsioon, aga ka dokumendid kolmandatelt osapooltelt seatakse üles “kiirteele”. Kõik sellised dokumendid identifitseeritakse lähtetasandil (milleks võib olla saade, saate-

lõik, stseen või koguni kaader) ning kõiki dokumente võib taaskasutada, mistõttu nad võivad tootmisprotsessis alluda ka muutustele. Tootja seisukohalt on see ideaalne, sest iga identifitseeritav objekt on alati, kui vaja, kättesaadav kõigile autoriseeritud kasutajatele. Ent päeva lõpuks ei pruugi originaaldokumendi enam eksisteerida, kuna sellega on nii palju manipuleeritud ja tootmisprotsessis kasutatud. Muidugi on olemas ka tehnilised võimalused (mis aga võivad olla või mitte olla installeeritud ja mille kasutamine võib olla kehtestatud või mitte) vähendada võimalikku kahju, esitades dokumendid esmalt madalal resolutsioonitasemel, mis võimaldab tootmist, montaaži jne., kuid muudab need taaskasutamiseks kõlbmatuks, ning esitades need hiljem uuesti ringhäälinguks sobiva resolutsiooniga, kui finants- ja juriidilised küsimused on korralikult läbi arutatud.

Euroopa seadusandlus

Europarlament ja Euroopa Nõukogu on pikka aega välja töötanud ja rakendanud uut seadusandlust, mis rajab tee riiklikele seadustele suunamaks (audiovisuaalsete) materjali- de uut positsiooni meie infoühiskonnas. Välja on antud andmebaaside kaitse seadus (direktiiv 96/9/EC 11. märtsist 1996, “Andmebaaside õiguskaitsest”). Andmebaas on defineeritud kui *iseseisvate teoste, andmete või muude materjalide kogum, mis on süstemaatilisel või metoo-*

dilisel viisil korrastatud ning elektrooniliste või muude vahenditega individuaalselt kättesaadav. See ei kehti arvutiprogrammide kohta, mis on ette nähtud andmebaaside valmistamiseks või nende opereerimiseks. Andmebaaside autoriõigused kuuluvad samuti vastavalt olukorrale kas füüsilisele isikule või isikute grupile või juriidilisele isikule. Nende õigused koos eranditega on direktiiviga selgesti määratletud ja olid seetõttu ette nähtud Euroopa Liidu liikmesriikide seadustesse sisseviimiseks enne 1. jaanuari 1998. Üldjoontes on selle direktiivi eesmärk kaitsta andmebaasi valmistaja huve, tunnustades samal ajal, et andmebaasist võib teha väljavõtteid ja koopiaid kas õiguste valdaja nõusolekul või erandjuhtudel otse. Need erandjuhud on loetletud 6. seadusepunktis:

- eratarbeks kasutamine;
- pedagoogilise või teadustöö näitlikustamiseks mõistlikes piirides ja viitega allikmaterjalile;
- avaliku julgeoleku ja haldus- või juriidiliste protseduuride huvides;
- kui olemasolev autorikaitseadus sätestab vastavad erandjuhud.

Üldisemalt puudutab virtuaaldokumentide autoriõiguste küsimust veel üks Europarlamendi ja Euroopa Nõukogu eelnõu, mida nimetatakse "Autoriõiguste ja naaberõiguste teatud aspektide infoühiskonnas kooskõlastamise direktiiviks" (projekt). Selle jõustumist Euroopa seadusandluses on oodata 2000. a. lõpuks.

Huvitav on täheldada, et fonogrammid, filmid ja multimeediatoodang on selgesõnaliselt mainitud "Arutluste" 9. paragrahvis. Dokumentide digitaliseerimist käsitlevad WIPO lepingud, millest oli eelnevalt juttu, ning praegune "Direktiivi" projekt näeb preventiivselt ette, et "...vastutus tegevuse eest võrgukeskkonnas puudutab mitte ainult autoriõigust ja naaberõigusi, vaid ka teisi valdkondi, nagu näiteks laimu levitamine, eksitav reklaam või kaubamärgiseaduse rikkumine", kuigi kultuuri levitamise toetamist ei tohi samal ajal saavutada ranget õiguskaitset ohvriks tuues. Direktiiv toob ära ka ammentava loetelu eranditest reprodutseerimise ja avaliku esitamise õiguste puhul, mis kuuluvad autoriõiguste valdajale, sh. isiklikuks kasutamiseks reprodutseerimise õigus. Samas püüab "Direktiiv" Euroopa Liidus sisse viia ja kooskõlastada õiguskaitset selliste tehnoloogi-

liste vahendite puhul, mis piiravad efektiivselt autorikaitse objektide illegaalselt kopeerimist või levitamist. Seda edendatakse teiselgi moel, nimelt süsteeme rahvusvaheliselt standardiseerides, tuvastamaks autoriõigustega kaitstud digitaalformaadis materjale.

SEADUSJÄRGNE DEPOSIIT

Ülevaade

Seadusjärgne deposiit tähendab, et mistahes avalikuks levitamiseks toodetud teose koopia või koopiad on hoiule antud ühte või mitmesse selleks ettenähtud institutsiooni. Pole obligatoorne, et ühes riigis oleks ainult üks institutsioon seadusjärgse deposiidi hoidja. Algselt (kuivõrd mõnes riigis on seadusjärgse deposiidi v. sundeksempolari kohustus juba ammu eksisteerinud) võis sellise sammu tingida kontrollivajadus, kuid tänapäeval on seadusjärgse deposiidi üldtunnustatud eesmärk ikkagi rahvusliku toodangu täieliku kollektiooni rajamine ning rahvusliku bibliograafia või filmograafia koostamine. Kahjuks keskendatakse paljude riikide seadustes seniajani trükkisõnale ega ole teadvustatud tänapäevase meedia vägagi reaalselt olemasolu. See seletab, miks ka audiovisuaaldokumentide seadusjärgse deposiidi õigus kuulub sageli rahvusraamatukogudele, isegi kui need dokumendid oleksid palju paremini säilitatud ja kättesaadavad rahvuslikes [riiklikes] audiovisuaalarhiivides. Sellega kaasneb ka tehniline ja finantsprobleem, sest sel ajal, kui trükitud raamatu ühe või enama sundeksempolari saatmine deposiidi valdajale on vähekulukas, võib 35 mm filmi või samasuguste dokumentide deponeerimine osutuda kalliks.

Seadusjärgne deposiit ja rahvuslik toodang

Kas seadusjärgne deposiit on ainus moodus tagada, et rahvuslik toodang on turvaliselt hoitud? Kas me tahame igaveseks talletada eranditult kõiki (audiovisuaal)dokumente, mis on kunagi avalikuks levitamiseks välja antud? Kui jah, siis kas oleme valmis kandma kõigi nende dokumentide hoiulevõtu, säilitamise (võib-olla eritingimustes säilitamise), inventariseerimise, katalogiseerimise jms. ku-

lud? Tõepoolest, kas meie eesmärk on koostada rahvuslik kollektsioon kõigest, mis juhtub olema toodetud avalikuks kasutamiseks – baseerudes seega kriteeriumil, mis on liiga üldine, et olla praktiline või efektiivne – või kas me vajame sellist rahvuslikku kollektsiooni, mis on koostatud valikuliselt? Ning praegusel digitaliseerimisajastul kerkib esile veel üks küsimus: kuidas me deponeerime virtuaaldokumenti või defineerime avalikku levi? Tõepoolest, seadusjärgne deposiit hõlbustab selliste dokumentide omandamist, mis vastasel korral jääksid võib-olla kahe silma vahele, ning deposiiti valdav institutsioon saavutab kahtlemata tugeva positsiooni tootjaskonna suhtes, kaasates audiovisuaalmeedia mitmesugustesse juriidilistesse aruteludesse. Ent see oleks kummaline, kui riigivõimud viiksid küll deposiidi nõude seadustesse sisse, kuid jätaksid samas mõisted defineerimata ja deponeeritud dokumentide hoiustamiseks vajaminevad rahasummad eraldamata. Ometi võib aeg-ajalt täheldada just seda.

Mõningatel riikidel (näiteks Holland) ei ole deposiidi seadust ja nad ei soovigi seda vastu võtta. Tegelikuses toimib vabatahtliku deposiidi süsteem (nii nagu see Hollandis on juurdunud) väga hästi ja tagab rahvuslikud audiovisuaaltoodangu kogud, mis on enam-vähem ammendavad. Erinevate audiovisuaalarhiivide objektivsete valikukriteeriumide vastastikune vahetamine ning arhivaaride isiklik asjatundlikkus ja ametialane kogemus on tõestanud end kui efektiivsed vahendid – ehkki siin on võimalik tuua vastuväiteks, et *igasugune* dokumendivalik on subjektiivne, võib olla ekslik või mõjutada isegi teaduslikku uurimistööd. Praktikas on selline lähenemine andnud siiski rahuldavad tulemused nii arhivaarile kui ka (potentsiaalsele) kasutajale. Selliste arutelude puhul on mõnigi kord vaieldud, kas seadusjärgse deposiidi olemasolu – ja riskimine väga üldise rahvusliku kollektsiooni loomisega, kus dokumentide suhteline tähtsus pole mõõdetav ja kus järelikult säilitamine ja kättesaadavus jäävad alaliseks probleemiks – on parem kui üldse igasuguse deposiidinõude mitteomamine ja seetõttu ka igasugu rahvusliku kollektsiooni puudumine. Nagu me kõik teame, sõltub see väga paljus konkreetse riigi seadustest ja on tõsi, et paljud riigid on selles küsimuses ükskõiksed.

Seadusjärgse deposiidi erinevad liigid

Seadusjärgne deposiit ei ole monoliitne mõiste. Sellistes riikides, nagu Taani, Norra, Makedoonia, Soome, Prantsusmaa ja Venemaa, maksab deposiitkoopia kinni tootja. Tšehhi Vabariigis, Bulgaarias, Sloveenias, Iraanis ja teataval määral ka Kanadas tasub deposiitkoopia eest riik. Mõningates totalitaarsetes riikides, nagu Põhja-Korea ja Hiina, on deposiidinõue seadusega määratud, s.t. lõppkokkuvõttes kantakse kõik dokumendid (ja abimaterjalid) automaatselt riiklikku asutusse. Veel ühe võimalusena maksab audio-visuaaltoodangu deposiidi eest avalik fond (Hispaania, Iisrael, Argentina). Kõikide nende süsteemide juurde kuulub ka abidokumentatsiooni deposiit.

Riiklikud seadused varieeruvad ka nende süsteemide siseselt, nagu Létang 1996. a. loetles. Lühidalt öeldes tähendab see, et seadusjärgset deposiiti tõlgendatakse erinevalt. Mõnes riigis, nt. Prantsusmaal, kehtib see *kogu* avalikuks levitamiseks ettenähtud toodangu kohta. Teistes riikides kehtib see ainult mängufilmidele ja lühifilmidele (filmi- või videolindil), Iraanis aga puudutab see ainult omal maal toodetud mängufilme. Prantsusmaal ja Bulgaarias on deposiidinõue ka välismaisele toodangule, mis on imporditud. Ning samas kaldutakse erinevalt tõlgendama ka mõistet “avalikuks levitamiseks ettenähtud”. Kas videotoodang, millel on piiratud kasutajaskond (nt. teatud publikule või eriliseks otstarbeks), peab alluma deposiidinõudele? Ja kui filmist on valmistatud ainult mõned koopiad, kas võib siis seda filmi pidada sõna tõsises mõttes “avalikku levisse” kuuluvaks või sellise kavatsusega toodetuks? Ja kui meil on see teema jutuks, siis miks ei peeta fotosid peaaegu kunagi deposiidi või sundeksemplari seadusele alluvaks, isegi kui need on mõeldud avalikuks näitamiseks? Sellistel kaalutlustel on terve rida riike Euroopas ja mujal maailmas võtnud kasutusele mittetäieliku deposiidinõude, ehk selgelt väljendudes tuleb deponeerida ainult sellised dokumendid, mis on mõeldud vaatamiseks või kuulamiseks publikule, mille suurus ületab teatud arvu, või levitamiseks teatud piirmäärast suurema hulga koopiatega.

Detailsemad küsimused

Nagu selgitatud, ei lahenda rahvusliku kollektsooni loomise probleemi üksnes seadusjärgse deposiidinõude sisseviimine ja ühe või mitme asutuse määramine deposiiddokumentide hoiustajaks – rääkimata abidokumentatsioonist, mis on korrektsele audiovisuaaldokumendile ülimalt oluline. Esmalt tuleb arutleda mõningaid praktilisi asju: mis laadi ja tasemel seadusjärgset deposiiti nõutakse? Kas riigis on olemas institutsioon, millel on võimalused ja oskused hoida audiovisuaaldokumentide deposiite vajalikes tingimustes ja tagada neile juurdepääs? Kas deposiitidest koosneva rahvusliku kollektsooni alalhoidmiseks leidub rahalisi vahendeid? Kas kohapeal on olemas juriidiliselt pädevad vahendid, mis tagaksid vähemalt deposiitidega tutvumise võimaluse?

Viimane küsimus on muidugi eriti asjakohane. Seadusjärgne deposiiddokument on just see, mille nimetus ütleb: dokument, mis on deponeeritud, sest seda nõuab seadus. Juhul, kui see pole eraldi seadusepunktiga lubatud, või juhul, kui pole jõutud vastavale kokkuleppele, ei tohi deponeeritud dokumendiga midagi teha, sest kõik autoriõigused ja naaberõigused jäävad endiselt nende õiguste valdajale. Seepärast ei kuulu deposiidid reeglina avaliku vara hulka.

AUDIOVISUAALARHIIVIDE ÕIGUSED JA KOHUSTUSED

Vahendid

Audiovisuaalarhiiv omandab, hoiustab, säilitab ja katalogiseerib audiovisuaalseid materjale ning võimaldab neile juurdepääsu oma volituste raames. Need volitused sõltuvad arhiivi staatusest, mis võib ulatuda rahvuslikust audiovisuaalarhiivist väikese tootjafirma kollektsoonini. Seetõttu peab arhiiv:

- olema suuteline omandama materjale ja abimaterjale ning vastavaid õigusi nendele, kui need on konkreetsete materjalide puhul nõutavad (juhul, kui on tegemist materjalidega, mis on deponeeritud vastavalt seadusele või firmasisestele reeglitele ning arhiivil peaks leiduma tõhusaid vahendeid materjalide depo-

neerimise tagamiseks, ja juhul, kui seda ei tehta, siis vajalike meetmete rakendamiseks);

- olema võimeline looma korralikud füüsilised ja organisatoorsed tingimused materjalide hoiustamiseks ja nendega ümberkäimiseks;

- olema suuteline kandma audiovisuaalinformatsiooni ühelt kandjalt teisele üle, eesmärgiga säilitada seda informatsiooni uuel kandjal või kaitsta originaaldokumenti, ja võimaldada juurdepääsu sellele dokumendile;

- olema suuteline materjale läbi vaatama või läbi kuulama, et neid inventariseerida ja katalogiseerida;

- olema suuteline lubama kolmandatel osapooltel materjalidega tutvuda;

- olema suuteline lubama kolmandatel osapooltel materjale taaskasutada korrektsetel juriidilistel ja finantstingimustel, kui see on vastavate materjalide puhul vajalik;

- keelduma koostööst kolmandate osapooltega, kui on märgata, et arhiivi poolt pakutavad materjale kasutatakse illegaalselt või ebakorrektset või kui soovitud materjalid on purunemisohus, pole olnud korralikult hoiustatud ja võivad seetõttu kahjustuda.

Me võiksime võib-olla eristada kaht arhiivi õigusi ja kohustusi puudutavat aspekti: arhiivi seadusjärgsed õigused ja kohustused ning arhiivi laitmatus funktsioneerimiseks vajalikud õigused ja kohustused.

Kohustused ja seadusandlus

Nagu eespool öeldud, on arhiivide seadusjärgsed õigused ja kohustused tavaliselt tuletatud muuks otstarbeks välja antud seadustest. Autorikaitse seadus käsitleb autori õigusi ja kohustusi, kuid samas paneb kohustusi arhiivile, nagu ka deposiidiseadus või privaatsuse kaitse seadus. Arhiivaarilt nõutakse selliste seaduste ja nende mõju tundmist, sest ta vastutab dokumentide eest, mida ta säilitab vastavalt seadustele. Ta peab teadma, et nende seaduste kohaselt kehtivad piirangud deponeeritud dokumentide suhtes. On olemas ka teist tüüpi seadus, mis tõepoolest keskendub arhiivile ja mida tavaliselt nimetatakse arhiiviseaduseks. Arhiiviseaduse jõud on autorikaitse- ja deposiidiseaduste suhtes alati teisene. Dokumendid, mis on omandatud arhiiviseaduse

alusel, ei ole avalik vara, kui nad on autori- kaitse objektiks, kuid nendega on lubatud tutvuda. Täpsemalt: kasutajal on õigus selliste dokumentidega tutvuda.

Sisuliselt püüavad arhiiviseadused tagada riigiasutuste poolt toodetud või omandatud filmide säilitamist ja üldsusele tutvumise eesmärgil kättesaadavaks tegemist (tavaliselt tasuta). Sel viisil arhiveeritud dokumentidele kiirgatakse tavaliselt kui dokumente, "mis võimaldavad riigiametite tegevust ja seadusi rekonstrueerida"; need dokumendid on avatud ja igaühele tutvumiseks kättesaadavad, v.a. juhul, kui seda välistavad privaatsuse kaitsega seonduvad või riiklikud kaalutlused. Sellised erandid peavad alati olema piiratud ja spetsiifilised. Paljudes riikides on olemas seadus, mis lubab igaühel, kellele ei ole võimaldatud juurdepääsu mingile arhiiviseaduse alusel hoiustatud dokumendile, esitada arhiivi vastu kaebuse – või samadel asjaoludel ükskõik millise isiku või institutsiooni vastu.

Seda nimetatakse "Valitsuse dokumentidele avaliku juurdepääsu seaduseks".

Selle artikli lugeja märkab, et enamik eespool nimetatud seadusi kehtib tavaliselt ainult paberkandja või kirjalike dokumentide kohta, kuna nende puhul üldiselt puudub efektiivne sanktsioon väärkasutuse või lohakuse vastu. See võib tegelikkuses vastata tõele, kuid sageli ei määratle selline seadus dokumentide füüsilist olemust ja kõneleb dokumentidest, "sõltumata nende füüsilisest kujust". Reeglina hõlmab "Arhiiviseadus" seetõttu ka *kaasaegse meedia*. Formaalselt nõutakse arhiivilt avalikkusele – kasutajatele – selliste dokumentidega tutvumise võimaldamist (ning muidugi nõutakse riiklikult ametilt, mille alla arhiiv kuulub, et arhiivil oleks võimalik järgida riiklike seadusi, tagades selleks minimaalselt vajaliku nõuetekohase infrastruktuuri).

Audiovisuaalse meedia puhul tuleb arvesse võtta ka riiklike seadusi, mis puudutavad ringhäälingut. Olgugi et need seadused riigiti laialt varieeruvad, on ringhäälinguarhiiv või -raamatukogu, nagu seda mõnel pool kutsutakse, üldiselt sellele otstarbele pühendatud firmaarhiiv. Ilma spetsiifilise volitusega ei nõuta televisiooniorganisatsiooni arhiivilt rahvusliku audiovisuaalkollektsiooni säilitamist, vaid ainult teleproduktiooniks vajalike materjali-

de hoidmist, haldamist ja esitamist. Raadioorganisatsiooni helisalvestiste arhiivil on sarnased firmasisesed ülesanded. Seetõttu, kui kõneldakse mingi riigi arhiivide õigustest ja kohustustest, on hädavajalik esmalt määratleda, millised arhiivid (või raamatukogud) milliseid kohustusi ja õigusi omavad. Teenuste dubleerimine eri arhiivides ühe riigi piires ei tekita mitte ainult juriidilises mõttes segadust, vaid tähendab tegelikult ka seda, et piiratud finants- ja muud ressursid ei ole otstarbekalt rakendatud.

Arhiivi tegevus, õigused ja kohustused

Nagu eespool toodust kokkuvõtet tehes võib öelda, on lisaks juriidilistele nõuetele olemas ka heaperemehelikkuse, eetika-, kultuuripärandi kaitse, (tehnilise) säilituse ja avaliku kättesaadavuse nõuded. Need kaks komplekti võivad sageli olla teineteisele vasturääkivad. Üks klassikalisemaid näiteid on selline, kus arhivaaril on tegemist tähtsa dokumendiga, mis on autorikaitse objekt, kuid samal ajal ähvardab koost laguneda. Tehnilises mõttes peab ta originaaldokumendi uuele kandjale üle kandma, ja kui see tal ei õnnestu, võib dokument kui niisugune hävida. Ent autoriõiguste valdaja ei ole asjast eriti huvitatud või pole võimalik teda leida vms. Seda dokumenti aga ei tohi sellegipoolest ilma tema nõusolekuta kopeerida.

Berni Konventsioon seda siiski lubab, kuid kas ka riiklik seadusandlus? Või mis saab siis, kui autoriõiguste valdaja kategooriliselt keeldub? Hõlpsasti võib nimetada terve rea muid analoogseid olukordi, kus pole tegu mitte ainult tehniliste, vaid ka eetiliste probleemidega (vt. FIAFi publikatsioon audiovisuaalarhiivide eetikakoodeksi kohta).

Kokkuvõtvalt võib järeldada, et audiovisuaalarhiiv vajab teatud minimaalsel hulgal õigusi, et korralikult funktsioneerida rahvusliku audiovisuaalse pärandi repositooriumina või ühena repositooriumidest. Neil õigustel on kaks aspekti: esiteks, materjalide omandamine; ning teiseks, juurdepääs materjalidele. Rahvusvaheline Heli- ja Audiovisuaalarhiivide Assotsiatsioon (IASA) on need õigused lühidalt formuleerinud järgmiselt:

- Materjalide salvestamise õigus eetri või võrgu kaudu, terrestriaal- või satelliidiülekan-
netest arhiivikollektsiooni täiendamise ees-
märgil.

- Selliste materjalide kopeerimise, sh.
digitaliseerimise õigus, tagamaks nende säili-
mist.

- Materjalide tasuta demonstreerimise
õigus arhiivi territooriumil üksikisikutele ja
gruppidele teadusliku või pedagoogilise töö
eesmärgil või selliste materjalide kopeerimise
lubamine ainult sobivamal ajal tutvumise ees-
märgil.

- Õigus kaasata materjale arhiivi ruumides
toimuvatele (kultuurilistele või harivatele) näi-
tustele ja esitlustele.

- Õigus laenata materjale teistele kultuu-
riasutustele (nagu arhiivid, raamatukogud,
muuseumid), alludes kirjalikele lepetele, mis
piiravad materjalide kasutamist asjaosaliste
asutuste poolt.

- Selliste materjalide tsiteerimise õigus ar-
hiivi infolehekülgedel või väljaannetes.

Korraliku reeglistiku puudumisel ei jää pal-
judel arhiividel muud valikut, kui toimida oma
suutlikkuse piirides. Kui arhiivid võtavad tar-
vitusele ettevaatusabinõud võimaliku illegaal-
se kasutamise vastu ja kui nad suudavad näi-
data, et nad on andnud oma parima, viimaks
oma volitusi täide nende eeskirjade ja vahen-
ditega, mida audiovisuaalmaterjalid eeldavad,
töötavad nad ikkagi kaardistamata territoori-
umil, kuid neile ei saa sel juhul süüks panna
ebaprofessionaalsust, ebakohast tegevust või
lohakust.

Suhted endiste kolooniate või okupeeritud aladega

Oleme eelnevalt käsitlenud mingil maal vä-
lisokupatsiooni ajal toodetud audiovisuaalma-
terjalide autoriõiguste küsimust. Järgnevalt
jõuame selles asjas veel ühe aspekti juurde:
endise koloonia *moraalsed* õigused. Praeguseks
on endised kolooniad juba aastaid nõudnud,
et neile tagastataks kultuurilise tähtsusega
objektid, mis endine koloniaalvõim on neilt ära
võtnud. Selline kultuuriväärtuste “repatriee-
rimine” leiab ikka ja jälle kajastamist ajaleh-
tedes. Näiteks, kui Kreeka nõudis Suurbritan-
nialt Parthenoni friiside ja frontoonilustiste ta-

gastamist või kui Holland nõudis, et tagasta-
taks natsliku okupatsiooni ajal varastatud ja
1945. a. Punaarmee poolt omastatud kunsti-
teosed. Näited muidugi ainult nendega ei piir-
du. Enamikul koloniaalriikidest (kui mitte kõi-
gil) on programmid, mis näevad ette arhiivi-
dokumentide tagastamist kolooniatele, olgu
siis originaalis või koopiatena. Need program-
mid võivad küll olla ainult osalised, ja on esi-
nenud seisukohti, et nende efektiivsust annaks
parandada, kuid nad toimivad –*kirjalike* doku-
mentide puhul. Üldiselt paistavad endised
kolooniad, eriti Aafrikas, keskenduvat kolo-
niaalaeastest pärinevatele traditsioonilistele
kirjalikele arhiividokumentidele, ehkki nad
rõhutavad samas, et nende originaalkultuure
peegeldavad ennekõike suulised ja visuaalsed
ajaloo- ja kultuuridokumendid. Heliülesvõtted
ja liikuvad kujutised on põhilised informat-
siooniallikad, mis peaksid olema kohapeal kät-
tesaadavad ja mitte nõudma mingit kulukat
reisi mõnesse Euroopa pealinna. Ent puudu-
vad igasugused seadustikud, rahvusvahelised
soovitused või juhtnöörid selle kohta, et nii-
sugused audiovisuaalsed dokumendid võidaks
tagastada endiste kolooniate või okupeeritud
alade käsutusse ja et nende dokumentide
õiguste kaitse oleks tagatud koos muude do-
kumentidega. Seepärast peaks audiovisuaalar-
hiivil olema vähemalt moraalne õigus, kui mit-
te kohustus, selline programm algatada või läbi
viia, kuigi see tähendaks tegutsemist *ad hoc*.

Nagu alguses sai rõhutatud, on selle artik-
li eesmärk anda sissejuhatus mitmetahulistes-
se juriidilistesse probleemidesse, millega sei-
sab silmitsi audiovisuaalarhiiv, ja edendada
seeläbi arhivaaride hulgas diskussiooni asjade
seisust nende kodumaal, mõistmaks, milliseid
abinõusid tuleks rakendada, et olukorda
parandada või sellesse selgust tuua. Et neid
probleeme tulemusrikkamalt lahendada, on
arhivaarid palutud osalema ka käesolevas
diskussioonis.

Tõlkinud Olavi Teppan